

TRĂSĂTURILE CARACTERISTICE ALE DEZVOLTĂRII ECONOMICE
A ROMÂNIEI LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA
ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

N. N. CONSTANTINESCU

Pe plan internațional, la granița dintre secolul al XIX-lea și secolul al XX-lea, capitalismul a intrat în stadiul său cel mai înalt și ultim — imperialismul. Trăsăturile capitalismului monopolist nu s-au dezvoltat însă simultan în toate țările și chiar în acelea în care s-au dezvoltat ele au cunoscut grade diferite de dezvoltare. Marile puteri imperialiste ale Europei erau Anglia, Franța, Germania, Austro-Ungaria, Rusia, iar peste ocean — Statele Unite ale Americii.

În această perioadă, în cadrul sistemului capitalist mondial, România constituia o țară slabă din punct de vedere economic, în care ramura predominantă o reprezenta economia rurală, o țară cu o industrie puțin dezvoltată, în care monopolurile internaționale dețineau poziții dominante, cu o agricultură înapoiată, în care continuau să existe rămășițe feudale, o țară care constituia obiect de dispută între puterile imperialiste, puteri ce urmăreau s-o țină în situația de sursă de materii prime ieftine, de piață de desfacere a fabricatelor lor și de arenă pentru investiții foarte rentabile. În plus, era încă nerezolvată problema făuririi statului național unitar, aspirație seculară a poporului român, o parte importantă a teritoriului țării noastre fiind sub ocupație străină.

La granița dintre cele două secole, economia României nu poate fi considerată în stadiul monopolist al capitalismului. „Structura economică și socială la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — scrie tovarășul Nicolae Ceaușescu — arăta că România se afla în prima fază a dezvoltării capitalismului. Analiza datelor economice-sociale demonstrează netemeinicia afirmațiilor unor istorici și economiști potrivit cărora România intrase în acea perioadă în stadiul capitalismului monopolist, devenind un stat imperialist”¹.

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 343.

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI CAPITALISTE

Sfârșitul secolului al XIX-lea s-a caracterizat printr-o creștere destul de însemnată a industriei mașiniste în România. Însă, în timp ce capitaliștii, în goană după un profit cât mai mare și favorizați de politica protecționistă, căutau să lărgescă producția, masele largi de oameni ai muncii erau supuse unei exploatare din cele mai grele. Disproporția care se producea între producția industriei capitaliste și capacitatea scăzută de cumpărare a maselor s-a transformat din a doua jumătate a anului 1899 într-o criză economică de supraproducție, care a durat pînă în anul 1903.

Creșterea industriei capitaliste
Slăbiciunea tehnico-industrială
a României

În urma greutăților întâmpinate în perioada acestei crize economice, burghezia industrială s-a grăbit, în anii următori, să facă un nou tarif

vamal — menit să întărească protecția vamală acordată industriei —, care a intrat în vigoare în 1906. Avantajele oferite industriei capitaliste prin acest tarif n-au putut împiedica izbucnirea, în 1907, a unei noi crize economice. Scăderii sau stagnării producției în timpul crizei în diferite ramuri i-a urmat apoi o nouă creștere. Numai după cîțiva ani însă, și anume în 1912—1913, avea să izbucnească o nouă criză, care a lovit atît comerțul și creditul, cît și o serie de ramuri ale industriei (carboniferă, petrolieră, alimentară, a hîrtiei etc.), dar inegal în timp și amploare.

După criza din 1907—1908, atît meseriașii, cît și burghezia industrială și moșierimea, fiecare pornind de la interesele proprii, au început să ceară tot mai puternic elaborarea unei noi legi pentru încurajarea industriei. Astfel, meseriașii protestau împotriva legii din 1887 care nu încuraja decît marea burghezie și cereau ca noua lege să prevadă măsuri care să le îmbunătățească situația; burghezia industrială voia o nouă lege, deoarece cea din 1887 acordase avantaje doar pe 15 ani, după expirare aceste avantaje fiind prelungite, de la caz la caz, pe timp de un an, ceea ce o nemulțumea, ea dorind să-și asigure avantaje mai mari pe o perioadă mai îndelungată; la rîndul ei, moșierimea dorea să-și asigure avantaje mai mari pentru întreprinderile care prelucrau produsele agricole (mori, fabrici de alcool, de bere etc.) și în care era nemijlocit interesată.

În aceste condiții, în februarie 1912, în timpul guvernării conservatorilor a fost adoptată noua lege pentru încurajarea industriei, care avea în vedere în primul rînd întreprinderile industriale mari. S-ar părea însă că, totodată, spre deosebire de legea din 1887, cea din 1912 încuraja și pe meseriași. Dar aceasta nu era decît o aparență, care decurgea din folosirea în lege a termenului „meseriași“. În realitate „meseriașul“ care putea beneficia de anumite avantaje trebuia să aibă cel puțin 4 lucrători. Era deci un capitalist, e drept mic, cu un atelier bazat pe cooperția simplă, dar totuși capitalist.

Meseriași mici producători au rămas și de data aceasta complet în afara preocupărilor legiuitorului de atunci. Statul burghezo-moșieresc se ocupa numai de interesele claselor exploataatoare.

Spre deosebire de avantajele acordate de legea din 1887, cele prevăzute de legea din 1912 variaau după cum întreprinderile utilizau materie primă indigenă sau străină. Întreprinderile industriale bazate pe materia primă indigenă beneficiau de cele mai multe avantaje.

Deosebit de important pentru toate întreprinderile încurajate, indiferent de proveniența materiei prime, era faptul că, potrivit noii legi, la toate licitațiile publice urmau să fie preferate întreprinderile industriale din țară, chiar în cazul în care ofertele lor ar fi fost cu 5% mai scumpe decât ale fabricilor de peste graniță.

Datorită promovării, mai departe, a protecționismului prin tariful vamal din 1904—1906 și prin legea de încurajare a industriei din 1912 — ceea ce a adus mari câștiguri exploatatorilor autohtoni, ca și capitaliștilor străini care aveau investiții în România —, industria mașinistă a cunoscut în această perioadă o dezvoltare mai accentuată decât înainte. În același timp însă trebuie subliniat faptul că, în comparație cu țările capitaliste dezvoltate, România de atunci se afla totuși într-o stare de înapoiere tehnică-industrială. Această situație reiese cu deosebită claritate dacă ținem seama că, după calcule făcute în 1907, la 1 000 de locuitori, România, în granițele de atunci, avea o înzestrare tehnică exprimată în CP de 10—15 ori mai slabă decât a Angliei, de 5—8 ori mai slabă decât a Franței și de 2—3 ori mai slabă decât a Austriei. Un rol însemnat de frână în introducerea tehnicii mașiniste îl juca faptul că forța de muncă în România putea fi cumpărată foarte ieftin. Nu este de mirare deci că și după 1900, cu toată dezvoltarea luată de industria mașinistă, în România continuau să existe numeroase manufacturi, ateliere bazate pe cooperarea capitalistă simplă și, de asemenea, o masă însemnată de meseriași, răspândiți mai ales la sate. În 1910 valoarea întregii producții industriale a țării (inclusiv a meseriașilor) nu reprezenta decât aproximativ o cincime din valoarea producției agricole și industriale luate la un loc.

Slăbiciunea tehnică industrială a României se exprima de asemenea în structura pe ramuri a industriei. În 1901—1902, potrivit anchetei industriale de atunci, cea mai dezvoltată ramură a industriei mari prelucrătoare era industria alimentară, care cuprindea 30,5% din totalul întreprinderilor din marea industrie, circa 42% din forța motrice a ei și dădea 56,7% din valoarea producției acestei industrii. Dintre celelalte ramuri, mai dezvoltate erau industria chimică, compusă în esență din rafinăriile de petrol, și industria lemnului. Industria chimică cuprindea aproximativ 17% din totalul întreprinderilor, 13% din capitalul fix, 3% din forța motrice și 10% din valoarea producției marii industrii prelucrătoare. La rândul ei, industria lemnului (inclusiv a mobilierului) cuprindea 12% din numărul întreprinderilor, aproape 6% din capitalul fix, aproximativ 14% din forța motrice și dădea circa 8% din valoarea producției marii industrii prelucrătoare. Cît privește

industria metalurgică, aceasta dispunea doar de 11,8% din capitalul fix, de 6,4% din forța motrice și dădea abia 7,5% din valoarea producției marii industrii prelucrătoare².

Dezvoltarea cunoscută de industria mașinistă, de la începutul secolului al XX-lea pînă la primul război mondial, n-a fost de natură să înlăture slăbiciunea tehnică-industrială a României. În 1915 cea mai importantă ramură a marii industrii prelucrătoare continua să fie tot industria alimentară (în frunte cu morăritul), urmată la distanță de industria prelucrătoare a petrolului și de industria lemnului.

Cu toate acestea, între 1901 și 1915 s-au produs anumite schimbări în raportul dintre ramuri, schimbări care reflectau dezvoltarea lor inegală. În această direcție, în primul rînd merită subliniat faptul că în 1915 greutatea specifică a industriei alimentare, în ansamblul industriei mari, a înregistrat o scădere. În același timp, industria chimică (formată în majoritate covârșitoare din rafinările de petrol) a ajuns să dea peste 28%, iar industria lemnului peste 10% din producția industriei mari încurajate.

Creșterea greutății specifice a industriei de prelucrare a petrolului și a industriei lemnului era indisolubil legată de amploarea deosebită pe care o luaseră extracția petrolului și exploatarea forestiere, sub impulsul îndeosebi al pieței externe și al capitalului străin. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea petrolul românesc constituia deja obiect de dispută între marile monopoluri capitaliste internaționale. Capitalul englez, olandez, german, francez, american și italian a întemeiat în România o serie de mari întreprinderi atît pentru extragerea, cît și pentru prelucrarea petrolului. Dintre societățile create începînd din 1900 cele mai importante au fost „Telega Oil” (1900, capital englez și belgian), „Acvila franco-română” (1904, capital francez), „Creditul petrolifer” (1904, capital german), „Româno-Americană” (1904, capital american), „Traian” (1905, capital austriac și român), „Îtalo-Română” (1905, capital italian) etc.

Ca urmare a acestei situații, începînd de la sfîrșitul secolului al XIX-lea procesul de introducere a sondelor a devenit tot mai intens, așa încît în 1908—1909 în țară erau deja 707 sonde productive, pentru ca în 1913—1914 numărul lor să ajungă la 1 006. Cît privește extracția de piței, ea a crescut de la 247 487 t în 1900, la 1 147 483 t în 1907 și 1 810 170 t în 1914. În consecință, dacă în 1900 România participa la extracția mondială de petrol cu 1,22%, în 1913 ea participa deja cu 3,19%. Creșterea producției de petrol fiind însă în cea mai mare măsură determinată de cerințele pieței mondiale și de capitalul străin, o dată cu creșterea extracției de petrol a sporit enorm și cota exportată, ea ajungînd în 1913 la 56%. În acest scop, exploatarea zăcămintelor petrolifere a fost făcută în modul cel mai prădalnic, fără cea

² Cf. *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. I. *Industria mare*, București, 1904, p. 57, 64, 65, 66, 76, 94, 96.

mai elementară grijă pentru conservarea zăcămintelor, ceea ce aducea țării pierderi imense prin degazificarea straturilor, prin incendierea de sonde ș.a.m.d.

În ceea ce privește industria forestieră, trebuie spus că țara noastră dispunând de masive păduroase bogate, de mînă de lucru ieftină, în condițiile în care lemnul era unul dintre cele mai cerute articole pe piața mondială, capitaliștii străini au găsit un teren dintre cele mai propice pentru obținerea unor profituri mari și rapide. Ca urmare, după 1900 exploatarea forestieră s-au dezvoltat puternic, iar fondurile păduroase ale țării au fost supuse de către societățile capitaliste unui jaf dintre cele mai sălbatice. Deși indirect și cu totul incomplet, deoarece mai existau numeroase ferăstraie mici, totuși o idee asupra ritmului accelerat al tăierii pădurilor în această perioadă ne oferă faptul că, dacă în 1901—1902 în România existau 34 de fabrici de cherestea făcînd parte din industria mare, în ajunul primului război mondial numărul lor ajunsese la 120 și dispuneau de 400 de gateri.

Dezvoltarea luată de industria extractivă de petrol și de cea forestieră, ca și faptul că industria alimentară împreună cu cea de prelucrare a petrolului și cu industria lemnului dădeau în 1915 peste 71% din valoarea producției marii industriei prelucrătoare încurajată de stat, dovedesc o dată mai mult limitele industriei din România între 1900 și 1915. Întrucît în ajunul primului război mondial 80,2% din capitalul societăților industriale aparținea capitaliștilor străini³, este limpede că aceștia puneau accentul pe exploatarea bogățiilor naturale ale țării, îndeosebi a petrolului și a lemnului și, în legătură cu aceasta, pe prima sau pe a doua prelucrare a lor, care le aduceau profituri mari și ușoare. Nu este de mirare deci că în 1915 industria mare mecano-metalurgică nu dădea decît 8% din valoarea producției marii industriei încurajate și nu producea decît cuie, sîrmă, bidoane etc. și făcea reparații, de o industrie constructoare de mașini nefiind nici măcar vorba. La rîndul ei, industria textilă nu acoperea în 1913 decît 39,7% din totalul valorii consumului intern de textile. Așadar, capitaliștii străini care aveau poziții dominante în industria României își dirijau investițiile în așa fel, încît să mențină mai departe România în situația de sursă de aprovizionare cu materii prime ieftine și de piață de desfacere pentru produsele lor industriale.

Perspectivile industriei în România au continuat și în această perioadă să fie obiectul unei ascuțite lupte de idei. Burghezia industrială stătea, în mod evident, pe pozițiile necesității dezvoltării industriei și, în sînul claselor exploatoare, avea poziția cea mai avansată. Coalizarea unei părți a burgheziei cu moșierimea însă, ca și orizontul limitat al burgheziei industriale, n-au permis în practică, așa cum s-a văzut, decît o dezvoltare în limite reduse a industriei.

³ D. St. Emilian, *Capitalul străin în industria din România*, în „An. șt. econ.”, nr. 3, martie 1918, p. 4—5.

Deși, ca urmare a dezvoltării capitalismului la sate, moșierimea manifesta o preocupare sporită pentru prelucrarea industrială a produselor agricole și mergea pînă la cererea protecției din partea statului pentru unele din aceste subramuri (morărit, alcool, zahăr etc.), atunci însă cînd se punea problema unei dezvoltări mai însemnate și mai complexe a industriei, reprezentanții ei — ca de exemplu Nicolae Filipescu — se plasau pe poziția susținerii imposibilității industrializării României⁴, afirmînd că populația țării nu ar fi avut desimea necesară, că piața internă era prea mică și că o eventuală industrializare ar fi pus în pericol piața externă a produselor agriculturii. Ideologii moșierimii nu aminteau însă de loc despre puternicele rămășițe feudale din agricultură care frînau atît dezvoltarea pieței interne, cît și procesul acumulării interne de capital. Ei erau preocupați doar să țină masele țărănești obligate a lucra pe moșii, fără posibilități de a găsi plasare în industria orașenească. De asemenea, prin poziția lor, moșierii căutau, cu prețul menținerii țării în stare de piață de desfacere pentru produsele industriale străine, să-și asigure piețe externe pentru vînzarea produselor agricole de pe moșii.

Posibilitatea industrializării României era negată și de poporaniști. Stînd din punct de vedere teoretic pe poziții narodniciste, deci pe poziții zdrobite de Lenin încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, ei, în frunte cu C. Stere, pretindeau că în România nu era posibilă dezvoltarea industriei mari. După C. Stere, progresul economic al României ar fi putut consta numai în „organizarea întregii gospodării naționale pe temelii țărănești”⁵. Potrivit concepției poporaniștilor, singurele forme de industrie posibile ar fi fost meșteșugurile la orașe și industria casnică la sate, ambele privite ca anexe ale agriculturii. Așa-zisa imposibilitate a dezvoltării industriei mari în România, Stere o „argumenta” prin inaccesibilitatea pentru România a pieței externe. Or, așa cum arată istoria, piața internă și creșterea ei, iar nu piața externă, constituie baza pe care se dezvoltă în primul rînd industria în orice țară. Afirmarea de către poporaniști a imposibilității industrializării României viza scopuri politice. Prin ea, poporaniștii își stabileau punctul de plecare în susținerea tezei după care, neputîndu-se dezvolta industria mare, nu se putea dezvolta nici proletariatul industrial și, ca urmare, în România socialismul nu ar fi avut perspective.

Întemeiată pe cunoașterea profundă a realității și călăuzită de învățătura marxistă, clasa muncitoare a fost singura care a elaborat o concepție profundă, multilaterală și armonioasă în problema industriei. Reprezentanții clasei muncitoare au demonstrat temeinic necesitatea absolută ca România să devină o țară industrială. În industrializarea țării, ei vedeau libertatea și independența ei, posibilitatea de a îmbunătăți situația țărănimii, de a ridica

⁴ A se vedea, de exemplu, *Discursul asupra proiectului de tarif vamal*, rostit de d-l N. Filipescu în ședința Camerei de la 11 martie 1904, București, 1904, p. 20.

⁵ C. Stere, *Social-democratism sau poporanism?*, în „Viața românească”, III (1909), nr. 4 din martie, p. 59.

agricultura, transporturile, întreaga economie, ca și nivelul de trai și de cultură al populației. O țară eminentamente agricolă, arătau ei, nu poate fi decât o țară eminentamente săracă, înapoiată și economic, și cultural. Exprimând punctul de vedere al socialiștilor, C. Dobrogeanu-Gherea scria în 1908 că dezvoltarea industrială a țării este „posibilă și nu numai posibilă, dar și necesară și nu numai necesară, dar ea e o condiție de existență în viitor a țării, o condiție de a fi sau a nu fi”⁶. În același timp, pentru socialiști, industrializarea însemna creșterea proletariatului industrial, concentrarea lui și crearea de premise materiale pentru noua societate — cea socialistă, menită să ia locul capitalismului.

Reiese din toate acestea că mișcarea muncitorească avea în sînul societății românești cea mai înaintată concepție cu privire la locul, rolul și importanța ce trebuia să le aibă industria în dezvoltarea socială, economică și politică a țării.

Dezvoltarea transporturilor mecanizate Necesitățile economice, în cadrul cărora un loc important îl ocupau cele ale industriei bazate pe mașini, au determinat, în perioada 1900—1914, o creștere simțitoare a transporturilor și, în primul rînd, a acelor mecanizate. Lungimea căilor ferate în regiunile de la estul și sudul Carpaților a sporit de la 3 140 km în 1900 la 3 549 km în anul 1914. Ele aveau deja cinci puncte de joncțiune cu rețeaua din Transilvania, fapt ce scotea o dată mai mult în relief unitatea economică a regiunilor românești. Dezvoltarea căilor ferate a fost însoțită și de o creștere a rețelei de drumuri, care, în 1910, cuprindea 26 992 km de șosele pietruite.

Pentru transporturile de petrol în vederea exportului, s-a trecut în 1913 la construirea unei conducte petroliere de la Cîmpina și Ploiești la Constanța, care însă nu a fost terminată pînă la primul război mondial. A început, de asemenea, să sporească, deși într-o măsură insuficientă, numărul vaselor românești cu aburi, pe mare și pe Dunăre. Astfel, flota maritimă s-a mărit cu vase ca „România“, „Dacia“, „Împăratul Traian“, iar cea fluvială cu vase de pasageri, remorhere etc. Este de menționat, totodată, că la Șantierul naval de la Turnu-Severin, reorganizat în această perioadă, pe lîngă reparații, au început să fie efectuate și construcții de vase fluviale mai mari și chiar de remorhere. Tot în această perioadă s-au întreprins și primii pași spre nașterea transportului aerian: dacă Traian Vuia a construit în Franța primul avion din lume cu care a decolat cu mijloace proprii de bord (18 martie 1906), iar H. Coandă, tot în Franța, a efectuat (în decembrie 1910) primul zbor în lume cu un avion cu reacție, avion creat de el, Aurel Vlaicu a construit în 1910 primul avion în România, avion care, în anii următori, a cunoscut cîteva modele experimentale. Înfăptuirii strălucite ale unui creator original, aceste realizări ale lui Vlaicu nu s-au bucurat însă de sprijinul financiar convenit din partea regimului burghezo-moșieresc.

⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *Post scriptum sau cuvinte uitate*, în „Viitorul social“, I (1908), nr. 10 din mai, vol. II, p. 263.

Primii pași ai procesului de concentrare a producției.
Apariția primelor monopoluri capitaliste

Cu toată slăbiciunea ei, la fel ca în toate țările burgheze, industria din România se dezvoltă pe baza legilor economice ale capitalismului. Or, acțiunea legii economice a concentrării și centralizării capitalului ducea inevitabil la victoria mării producții capitaliste asupra micii producții, la victoria unui număr de întreprinderi mari asupra întreprinderilor mici și mijlocii din ramurile respective, întreprinderi care, de cele mai multe ori, dispăreau sau ajungeau să aibă un rol subordonat.

Datorită întârzierii și slabei dezvoltări a industriei, procesul de concentrare a producției în România pînă la începutul secolului al XX-lea făcuse abia primii pași. Întreprinderile industriale cu un capital fix de peste 2 milioane de lei fiecare reprezentau 4,2% din numărul întreprinderilor din „industria mare” înregistrate de ancheta industrială și dețineau 45,5% din întregul lor capital fix. În același timp, întreprinderile cu un capital fix de pînă la 100 000 de lei reprezentau 46,2% din totalul întreprinderilor înregistrate și posedau 4,8% din capitalul fix al acestora ⁷.

Pașii făcuți de procesul concentrării producției pot fi, de asemenea, urmăriți pe exemplul repartiției muncitorilor. Astfel, întreprinderile avînd fiecare de la 100 de muncitori în sus constituiau în anii 1901—1902 doar 13,4% din totalul întreprinderilor analizate de ancheta industrială și cuprindeau 56,6% din totalul muncitorilor lor. În același timp, întreprinderile cu mai puțin de 50 muncitori, care reprezentau 70,7% din totalul întreprinderilor înregistrate, cuprindeau 24,9% din totalul muncitorilor.

În procesul de concentrare și centralizare a capitalului și producției, au început să apară întreprinderi mari care, spre deosebire de multitudinea de întreprinderi mici, se puteau coaliza ușor între ele pentru că, deținînd în mîinile lor o parte suficient de mare a producției, a desfacerii unui produs sau cîtorva produse, să stabilească prețuri ridicate la produsul sau produsele respective. Făcînd astfel de înțelegeri, marii capitaliști sperau, totodată, să înlăture crizele economice de supraproducție. Speranțele lor s-au dovedit însă deșarte.

Procesul concentrării și centralizării capitalului, al concentrării producției ca și al formării de coaliții capitaliste a fost impulsionat de doi factori.

Un prim factor a fost politica protecționistă a statului burghezo-moșieresc care, încurajînd marea industrie și deci marea burghezie, a favorizat formarea într-un șir de ramuri a unor întreprinderi care, la un moment dat, înțelegîndu-se cu altele de același fel, au ajuns să domine în ramura respectivă.

Al doilea factor a fost capitalul monopolist străin pătruns în România. În goană după un profit cît mai ridicat, odată intrat în țară, acest capital a căutat să organizeze întreprinderile create de el aci, pe baze monopoliste.

⁷ *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. I., p. II, *Industria mare*, București, 1904, p. 69.

Dacă se ține seama că, din totalul capitalului societăților anonime industriale, în 1915, capitaliștii străini dețineau peste patru cincimi, celor români revenindu-le doar mai puțin de o cincime, reiese că *acele coaliții monopoliste care au apărut constituiau, de regulă, modalități de existență și organizare a capitalului străin în România.*

Printre primele ramuri în care au apărut coaliții a fost industria morăritului. Lucrul este explicabil dacă se ține seama că, în 1901—1902, numai 61 de mori mari, „fabrici de făină“, ajunseseră să dea 44,12% din valoarea producției mării industrii alimentare și 25,03% din totalul producției întregii industrii mari. Ca urmare, încă spre mijlocul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, a fost încheiată o coaliție a marilor mori, în scopul de a spori prețul făinii⁸. În 1899, mării morari coalizați au pus, prin B. G. Assan, problema creării unui „trust“, care să-i ajute să urce prețul făinii în interior, pentru a-l scădea la export și a putea astfel concura mai bine pe piața mondială cerealele ungurești, rusești, americane etc.⁹. Pe această linie, în 1901, șase dintre cei mai mari capitaliști morari au organizat un cartel¹⁰ în cadrul căruia au stabilit cantitățile de cereale pe care urmau să le macine întreprinderile fiecăruia și au scumpit măcinășul, sperând ca pe spinarea oamenilor muncii din țară să sporească exportul. Atît însă din cauza slăbiciunii sale în fața puternicei concurențe străine, cît și a marelui profit pe care a reușit să-l obțină în interiorul țării, cartelul nu s-a mai preocupat de intensificarea exportului. În 1897 exista deja și o coaliție a marilor fabricanți de spirt din Muntenia, la care au aderat și mării fabricanți din Moldova, scumpindu-se totodată prețul spirtului¹¹. Ea nu a durat însă prea mult timp, deoarece în martie 1902 presa anunța că se fac noi demersuri pentru încheierea unui cartel al fabricanților de spirt din țară. Tot în industria alimentară se constată înțelegerea, în 1899, a 72 de brutării mai mari din București și, în același an, formarea uneia asemănătoare a brutarilor din Iași¹², ambele făcute în scopul scumpirii pîinii.

În anul 1900 a apărut prima coaliție în industria zahărului de la noi din țară: convenția încheiată între cele șase fabrici existente la acea dată cu privire la desfacerea zahărului la același preț (bineînțeles, de monopol). În 1902 avea să ia ființă un „birou de vânzare al fabricilor de zahăr“. Cu alte cuvinte, coaliția fabricilor de zahăr lua un caracter de sindicat capitalist. Politica fabricilor de zahăr a fost prin excelență aceea de a impune consumatorilor, pe de o parte, un preț foarte ridicat la acest aliment important iar, pe de altă parte, de a obliga pe cultivatorii de sfeclă — de regulă, mici producători — să vîndă fabricilor sfecla de zahăr la prețuri foarte reduse.

⁸ „Lumea nouă“, București, nr. 128 din martie 1895, p. 1.

⁹ B. G. Assan, *Războiul vamal cu Turcia și agravarea crizei industriei morăriei în România*, București, 1900, p. 37—39.

¹⁰ *Cartelul morarilor din București*, în „Creditul“, București, IV (1901), iulie 22, nr. 181 (28), p. 2.

¹¹ *Cartelul fabricanților de spirt*, în „Lumea nouă“, București, nr. 794 din 1 martie 1897, p. 1.

¹² Arh. st. Iași, fond Primărie, dos. 498 din 1899.

O altă înțelegere capitalistă a fost aceea încheiată în 1899 între 4 fabrici de hîrtie, prin care se stabilea cota ce revenea fiecăreia din cantitatea de hîrtie pe care o comanda statul. Această convenție a durat pînă în 1903, cînd a fost creat un așa-zis „cartel“, de fapt, un sindicat capitalist. Este de remarcat că și convenția din 1899 și „cartelul“ din 1903 au avut ca scop ridicarea prețului hîrtiei.

În urma legii minelor din 1895 și a creșterii cererii de petrol pe piața mondială, capitalul străin a pătruns foarte puternic în industria petrolieră din România, dezvoltînd atît extracția, cît și rafinajul. În consecință, marile întreprinderi petroliere create în România de către monopolurile străine au înlăturat sau au trecut cîrînd pe planul al doilea întreprinderile mici și mijlocii. Astfel, numai societatea „Steaua română“, înființată în 1896 cu capital austro-ungar și englez, din care în 1898 cel englez a fost înlocuit de capitalul unui grup german în frunte cu Deutsche Bank, dădea în 1900 aproape jumătate din întreaga extracție de țiței a României¹³. Și nu trebuie uitat că încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea în industria petrolieră din România exista nu numai capital monopolist austro-ungar și german, ci și englez (în câteva societăți), olandez etc., iar în primii ani ai secolului al XX-lea și-a făcut apariția și marele trust american „Standard Oil“.

Aceasta fiind situația, industria petrolieră a fost printre primele, la noi în țară, care a cunoscut formarea unei uniuni monopoliste. În 1899 a fost constituit un cartel al marilor rafinării, care a sporit imediat prețul lampantului. Dizolvîndu-se, locul lui a fost luat de un altul, creat la începutul anului 1901 sub denumirea de „Asociația petroliștilor“. În 1902, cînd a fost reînnoit, el era format din societățile „Steaua română“, „Aurora“, „N. Cîmpeanu & Co.“ și „Societatea petrolurilor române“ (Belgo-Română). Cîrînd, a fost sporit prețul produselor sale.

Coaliții monopoliste au fost create apoi în industria cimentului și a varului hidraulic, în industria lemnului etc.

Prețurile ridicate impuse de aceste coaliții chiar de la înființarea lor au stîrnit imediat o mare nemulțumire în rîndurile oamenilor muncii. În același timp însă, presa marelui capital se ocupa cu răspîndirea tehnicii organizării monopolurilor capitaliste din Apus și făcea apologia lor la noi. Publicația „Bursa“, de pildă, scria în 1902: „Nu putem vedea nici un pericol pentru public sau pentru industria însăși în carteluri sau sindicate“¹⁴.

După încheierea crizei de la începutul secolului, coalițiile capitaliste au continuat să se dezvolte. În primul rînd și-au continuat existența sau au fost reînnoite mai toate cele care au existat în timpul crizei. Aceasta se referă, de pildă, la sindicatele zahărului, hîrtiei, cimentului, la coaliția fabricilor de var hidraulic, la coaliția din industria petrolieră etc. Coaliția care a dat naștere celor mai însemnate și mai complicate lupte în această perioadă a fost aceea a petrolului. Reînnoirea anuală a cartelului marilor rafinării era con-

¹³ *Industria petrolului din România în 1908*, București, 1909, p. 301.

¹⁴ *Încă o dată despre carteluri și sindicate*, în „Bursa“, București, I (1902), 26 august/8 septembrie, nr. 26, p. 2.

tinuu precedată de certuri între participanți pentru poziții mai bune și totodată însoțită de lupta cu întreprinderile petroliere dinafara cartelului. Lucrurile s-au desfășurat însă mai mult sau mai puțin uniform pînă în 1907, cînd lupta a luat proporții deosebite. Societatea „Româno-Americană” — înființată de gigantul trus american „Standard Oil” —, ca și societatea „Vega”, punînd în funcție noile lor uzine, care erau dintre cele mai mari, căutau, îndeosebi prima, să cucerească supremația. Pentru a-și impune puterea și condițiile, „Româno-Americană” (recte „Standard Oil”) a refuzat să intre în cartelul condus în esență de „Steaua română” (care făcea parte din coaliția monopolistă germană). Totodată, „Româno-Americană” a început să vîndă petrolul la un preț mai mic decît cel practicat de întreprinderile cartelate, cu scopul de a înfrînge astfel concurența și a-și asigura supremația pe piață și, de asemenea, în industria de petrol a României. Ca urmare a acestei politici duse de „Româno-Americană”, situația cartelului condus de „Steaua română” a devenit extrem de grea, deoarece, în sistemul lui, petrolul, pe lîngă prețul mare impus de cartel, era scumpit considerabil și din cauza intermediarilor coalizați și ei în unele orașe¹⁵.

Căutînd să domolească concurența nimicitoare dintre cele două grupuri și să salveze întreprinderile din cartel pe cale de a fi înfrînte de „Româno-Americană”, o lege votată de parlament în primăvara anului 1908 a contingentat între diferitele rafinării vînzarea petrolului lampant în țară. În legătură cu aceasta, în iunie 1908 a fost înființată o coaliție a marilor întreprinderi de petrol sub firma Societatea anonimă pentru distribuirea produselor petrolului, pe scurt „Distribuția”, la crearea căreia au participat societățile „Steaua română”, „Româno-Americană”, „Aurora”, „Parascheva”, „Colombia” etc. În 1908 societății „Distribuția” îi revenea deja 60% din întreaga cantitate de petrol lampant contingentată de lege pentru consumul intern.

O dată cu apariția coalițiilor capitaliste, s-a făcut tot mai simțit și jaful exercitat de ele pe seama oamenilor muncii. Acest jaf era atît de mare, încît în 1907 chiar o publicație burheză trebuia să recunoască: „Rămîne a semmala răul ce decurge pentru industrie și pentru consumatori din cauza cartelurilor, care au început a se manifesta de cîțiva ani în țară la noi. Pentru industrie răul constă în imperfecțiunea produselor fabricate prin lipsa concurenței, iar pentru consumatori în sărăcirea lor, ca efect al urcării prețurilor produselor cartelate”¹⁶.

În perioada crizei din 1907—1908 și cea următoare ei, a avut loc un proces de reînnoire a unor coaliții mai vechi, ca și de înlocuire a celor dispărute cu altele noi. Astfel, în 1908, un congres al fabricanților de spirt, la care au participat capitaliști ale căror fabrici dădeau 80% din producția totală de spirt a țării, a hotărît să înființeze o societate pentru desfacerea în comun a producției. De asemenea, au fost continuu reînnoite coalițiile din industria hîrtiei, a varului hidraulic, a cimentului, petrolului, morăritului etc.

¹⁵ *Industria petrolului din România în 1908*, p. 303.

¹⁶ *Chestiuni industriale*, II, în „România economică”, București, 1907, 12/26 mai, nr. 19, p. 280.

La rîndul ei, industria alimentară a înregistrat în anul 1909 o coaliție a fabricilor de bere, iar în 1913 una a marilor fabrici de ulei din București, Galați și Constanța. În fine, în 1912, este de menționat deja o coaliție a fabricilor de sîrmă și cuie. La rîndul lor, marile societăți forestiere de che-restea Goetz, Tarcău, Lotru și Tișița participau, în 1910, la un puternic cartel internațional al lemnului, al cărui director general era un reprezentant al societății Goetz.

Așadar, născute îndeosebi după 1900, coalițiile industriale au ajuns ca, în ajunul primului război mondial, să existe în industria petrolului, a lemnului, a cimentului, a sîrmei și cuielor, a sticlei, a hîrtiei și celulozei, textilă, a zahărului, a morăritului, a uleiurilor vegetale ș.a.m.d.

O trăsătură a formării coalițiilor capitaliste în România a fost aceea că ea a avut loc în condițiile unei slabe dezvoltări industriale generale a țării și ale slăbiciunii tehnice. În același timp, trebuie reținut faptul că lupta pentru cucerirea pieței interne de către industria autohtonă era în curs și că, atunci cînd marele capital a reușit să închege coaliții, el avea în vedere de regulă piața internă. Obiectiv, capitalul industrial din țară, chiar atunci cînd a format coaliții, era prea slab ca să lupte pe piața internațională și să participe la împărțirea pieței mondiale. Dimpotrivă, el era mereu lovit chiar în România de către monopozlurile internaționale care își împărțeau piața românească.

Coalițiile capitaliste, avantajate și de tarifele protecționiste, ca și de legile de încurajare a industriei, au făcut să apară de timpuriu fenomene de frînare a progresului tehnic. De pildă, pentru a menține prețurile la un nivel ridicat și a obține astfel maximum de profit, cele din industria petrolului și a zahărului au închis o serie de fabrici, iar sindicatul hîrtiei a repartizat fabricii de la Bușteni o cotă de vînzare mult mai mică decît posibilitățile de producție. De asemenea, a scăzut foarte mult interesul pentru progresul tehnic în ramurile în care existau coaliții. Un aspect al acestui fenomen era însăși extragerea petrolului cu metode sălbatice, de jaf, care duceau la o imensă pierdere de avuție națională prin degazificarea zăcămintelor exploatare, ca și printr-un număr atît de mare de incendii la sonde, încît România deținea în această privință un adevărat record mondial.

Frînarea progresului tehnic, adică frînarea dezvoltării forțelor de producție, mai ales în condițiile în care România era deja slabă din punct de vedere tehnic-industrial, avea să contribuie într-o mare măsură la menținerea țării în situația de sursă ieftină de aprovizionare cu materii prime și piață avantajoasă de desfacere a mărfurilor industriale pentru marile puteri imperialiste.

Dar coalițiile capitaliste nu jefuiau numai bogățiile naturale ale țării — petrolul, lemnul etc. —, ci și masele largi de oameni ai muncii. În goană după profituri cît mai mari, ele ridicau prețurile de desfacere, impuneau micilor producători prețuri derizorii la materiile prime cumpărate de la ei, concediau muncitorii și reduceau salariile celor menținuți la lucru.

Împotriva coalițiilor capitaliste s-au ridicat hotărât, de la început, muncitorii, care, prin presa muncitorească, mai ales începând din 1902, au demască jaful făcut de ele pe spinarea maselor largi. Fiind și ea jefuită, țărănimea a fost de asemenea împotriva lor. În fine, tot împotriva coalițiilor cu caracter monopolist au fost meseriașii și micii capitaliști, loviți și ei grav în interesele lor. În ceea ce privește statul burghez-moșieresc, acesta — după cum s-a mai arătat — nu numai că nu a luat măsuri contra lor, dar le-a și sprijinit.

Situația meseriilor. Creșterea diferențierii în rîndul meseriașilor

Faptul că, deși s-au făcut progrese, industria mașinistă era încă slabă a dus la situația că, în perioada de la 1900 pînă la primul război mondial,

numărul meseriașilor din România era destul de mare. De asemenea, continua să fie răspîdită — deși foarte inegal — industria casnică țărănească. În anul 1900 existau aproximativ 166 000 de meseriași¹⁷, iar în anul 1908 numai meseriașii înregistrați în corporații, care nu cuprindeau și pe meseriașii rurali, se ridicau la 127 841¹⁸. Concurența făcută însă micii producții meșteșugărești de către marea industrie capitalistă, bazată pe mașini și încurajată prin legea din 1887, iar apoi prin cea din 1912, era nimicitoare. De aceea, pe măsura dezvoltării ramurilor industriale mecanizate, procesul de ruinare a meseriașilor din respectivele domenii devenea mai rapid, tot mai mulți dintre ei fiind nevoiți să se angajeze ca muncitori salariați în întreprinderile capitaliste. În ramurile în care industria mașinistă nu începuse să se dezvolte sau era cu totul slabă, meseriile continuau însă să ocupe un loc foarte important. Astfel, la orașe, cei mai numeroși meseriași erau cizmarii, croitorii, tîmplarii, iar la sate, fierarii, tîmplarii, cizmarii și croitorii. În același timp, pe măsura dezvoltării capitalismului, procesul de diferențiere în rîndurile meseriașilor a căpătat proporții tot mai însemnate.

Sărăcirea și ruinarea majorității covârșitoare a meseriașilor și faptul că statul burghez-moșieresc nu le acorda nici un fel de sprijin au determinat o creștere puternică a frămîntărilor în rîndurile maselor de meseriași, frămîntări care vor continua în toată perioada pînă la primul război mondial.

Situația în Transilvania. Aflată sub dominația habsburgică și inclusă în teritoriul vama austro-ungar, Transilvania a fost utilizată de către Austria în primul rînd ca sursă de materii prime minerale și agricole. În Transilvania s-au putut dezvolta numai acele ramuri industriale de care avea nevoie Austria și numai în măsura în care nu stînjeneau plasarea produselor industriale austriece. Cu toate acestea, împotriva opreliștilor de ordin politic și economic puse de monarhia austro-ungară, industria Transilvaniei a găsit un puternic sprijin în legăturile economice indisolubile cu celelalte regiuni românești, Moldova, Muntenia și Oltenia constituind piețe tradiționale și

¹⁷ Stabilite pe baza lucrării lui L. Theodor și Fr. Robin Derescu, *Starea și statistica meseriilor*, București, 1901, p. 16 și 131.

¹⁸ *Anchetă cu privire la meseriași și la aplicarea legii pentru organizarea meseriilor*, partea I, 1908, și partea a II-a, 1909.

principale de desfacere pentru numeroase produse industriale transilvănene, fapt ce favoriza dezvoltarea industriei în interiorul arcului carpatic. Unitatea economică a regiunilor românești își afirmă și pe această cale caracterul ei obiectiv.

În aceste condiții generale, ramurile cele mai însemnate care se dezvoltau în Transilvania erau extracția metalelor prețioase, industria minieră, siderurgia, industria alimentară, industria lemnului, industria postavului, industria pielăriei etc.

Lovită greu de criza de la începutul secolului, industria transilvăneană a înregistrat după aceea — cu diferite oscilări — o serie de creșteri¹⁹. Astfel, numărul întreprinderilor industriale — extractive și prelucrătoare — cu peste 20 de lucrători fiecare a crescut de la 477 în 1900 la 791 în 1910. La rîndul lor, căile ferate, care la începutul secolului al XX-lea aveau circa 4 000 km, au ajuns în ajunul războiului mondial la o lungime de circa 5 000 km, între rețeaua transilvăneană și cea din celelalte regiuni românești, de la Estul și Sudul Carpaților, existînd deja 5 joncțiuni.

Dezvoltarea industriei suferea însă de disproporții foarte însemnate. Deși crescuse extracția de minereuri și cărbune, ca și producția de metal, industria constructoare de mașini rămăsese doar în germene; deși industria forestieră luase o mare amploare, ea nu era însoțită, de regulă, decît de o prelucrare simplă a lemnului — cherestea, traverse de cale ferată, parchete ș.a.m.d. În plus, regiuni ca Maramureș, Țara Moșilor, Ciuc ș.a. erau complet sau aproape complet lipsite de industrie mecanizată.

Ca urmare a întregii situații, în comparație cu regiunile din centrul și vestul monarhiei habsburgice, Transilvania era înapoiată din punct de vedere economic. Deși regiunile locuite de români reprezentau 25% din populația regatului maghiar de atunci (inclusiv Croația), ele nu dădeau decît 17% din producția industrială a acestuia²⁰.

Dezvoltarea industriei capitaliste a fost însoțită și în Transilvania de un proces de concentrare și centralizare. În 1907, 3 întreprinderi — Salgotarjan, STEG și Uricani-Valea Jiului — dădeau 82,7% din extracția de cărbune. În siderurgie uzinele STEG și Hunedoara dădeau 86,7% din extracția de minereu de fier și 91,8% din producția de fontă a Transilvaniei. La rîndul ei, Societatea „12 Apostoli“ din Arad dădea 52% din producția de aur a Transilvaniei.

Procesul concentrării producției a fost foarte mult impulsionat de capitalul monopolist străin care acaparase principalele poziții în industria Transilvaniei. Totodată, pătrunzînd în economia Transilvaniei, monopolurile străine duceau cu ele, în ramurile în care se stabileau, forme de organizare monopolistă. Înțelegerile monopoliste, făcute îndeosebi sub formă de carteluri, au apărut mai întîi în industria extractivă și siderurgică, extinzîndu-se ulterior și în industria sticlei, zahărului, morăritului, pielăriei ș.a.m.d. O trăsă-

¹⁹ *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Academiei, 1964, p. 220.

²⁰ *Ibidem*, p. 222.

tură a acestor organizații monopoliste era aceea că rolul dominant în ele îl avea capitalul străin, iar întreprinderile respective din Transilvania erau practic înglobate în monopoluri care, de regulă, își aveau sediul în afara Transilvaniei. Această situație contribuia, la rândul ei, la menținerea și direcționarea industriei transilvănene în marginile intereselor celor ce o dominau din punct de vedere economic, frînându-i astfel dezvoltarea. În plus, avantajele acordate de legile de încurajare a industriei intrau aproape toate în mâinile capitaliștilor străini.

În acest ansamblu de împrejurări, economia Transilvaniei continua să aibă ca ramură precumpănitoare agricultura. Mai mult, cu toată dezvoltarea industriei mecanizate, rămăneau destul de răspândite industria casnică și meșteșugurile. În 1910 numărul micilor meseriași se ridica la 80 700. În fine, numărul întreprinderilor capitaliste mici și mijlocii — în fond, ateliere bazate pe cooperarea capitalistă simplă și manufacturi — era de 43 500.

DEZVOLTAREA CAPITALISMULUI ÎN AGRICULTURĂ

O trăsătură esențială a economiei românești era aceea că în agricultură, unde, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, capitalismul se dezvolta pe calea reformelor, persistau încă puternice rămășițe feudale.

Anii imediat premergători marii răscoale din 1907 a țăranilor se caracterizează prin faptul că toate contradicțiile acumulate la sate au căpătat o ascuțime extraordinară.

Din punctul de vedere al repartiiții proprietății funciare, la începutul secolului al XX-lea agricultura României se distingea prin predominarea marii proprietăți moșierești. Din totalul suprafețelor arabile, al fînețelor și al pădurilor, în anul 1905 proprietăților de peste 50 ha le reveneau 60%²¹. Numai 4 167 de moșieri avînd proprietăți de peste 100 ha fiecare dețineau 57,41% din totalul suprafeței agricole și silvice a României, fiecare ruia revenindu-i în medie 1 450,3 ha. La rândul lor însă, 920 939 de țărani cu proprietăți pînă la 10 ha dețineau abia 34,18% din totalul suprafeței agrosilvice²². Dintre aceștia, un număr de 143 871 de țărani aveau pămînt arabil și fînețe sub 1 ha, 279 530 de țărani dețineau între 1—3 ha, 148 717 țărani între 4—5 ha și numai 176 375 de țărani dețineau 5—10 ha, ceea ce demonstrează că majoritatea covârșitoare a țăranilor aveau pămînt cu totul insuficient. În plus, trebuie ținut seama de faptul că, în 1903, alți aproximativ 300 000 de țărani, capi de familie, nu aveau nici măcar un petic de pămînt²³. Cît privește proprietățile de 10—50 ha, care în esență aparțineau

²¹ Calculat pe baza lucrării lui G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. 46—47.

²² *Ibidem*. Cifrele pentru suprafețele pînă la 10 ha se sprijină pe recensămîntul din 1896.

²³ *Ibidem*, p. 46—51.

chiaburilor, acestea erau în număr de 36 318 și cuprindeau 8,89% din totalul terenurilor arabile și fînețelor.

În Transilvania, la începutul secolului al XX-lea, moșierii cu peste 1 000 iugăre fiecare, reprezentînd 0,7% din totalul gospodăriilor agricole, concentrau în mîinile lor 40% din ansamblul pămînturilor arabile, pe cînd 635 864 de gospodării țărănești, constituind 71,4% din total, nu dețineau decît 17,8% din ansamblul pămîntului, iar dintre cei circa 600 000 de lucrători și argați agricoli 540 128 nu aveau de loc pămînt. Lipsa de pămînt făcea, de altfel, ca mulți țărani din Transilvania să emigreze, ajungînd pînă în America.

Repartiția proprietății funciare la sate arată deci de la început că, deși existau inevitabil contradicții între țărani muncitori și chiaburime, totuși principala contradicție la sate în această perioadă rămînea contradicția dintre țărănime și moșierime.

În ceea ce privește sistemul de exploatare a moșiilor, începutul secolului al XX-lea se distingea, față de deceniile anterioare, prin faptul că sistemul muncii salariate avea o greutate specifică mult sporită. Astfel, pe măsura dezvoltării producției de mărfuri, a creșterii pieței interne și externe pentru produsele agricole, a acumulării sumelor de capital necesare, ca și a diferențierii de clasă a țărănimii, moșierii și marii arendași au trecut la folosirea în proporții crescînde a unui inventar agricol propriu. Creșterea numărului de unelte și mașini agricole proprietate a moșierilor și arendașilor a atras după sine o creștere corespunzătoare a utilizării muncii salariate în agricultură. Încă în 1900 existau la sate 156 000 de locuitori capi de familie care, neavînd gospodărie proprie, trăiau exclusiv din vînzarea forței lor de muncă²⁴. Mai erau de asemenea mulți țărani cu pămînt insuficient, care, neputînd trăi altfel, își vindeau prisosul de forță de muncă sau își dădeau în arendă fărîma de pămînt, preferînd să se angajeze la moșieri, la marii arendași sau la chiaburi.

În legătură cu creșterea numărului de muncitori agricoli, trebuie subliniat faptul că la începutul secolului al XX-lea au căpătat extindere migrațiunile interne sezoniere de muncitori agricoli. Îndeosebi din regiunile muntoase și deluroase plecau spre regiunile agricole mii de muncitori în căutare de lucru. La numărul muncitorilor indigeni din agricultură se adăuga un număr însemnat de muncitori agricoli aduși în fiecare an de peste graniță. Astfel, numai în 1905 au fost aduși 57 908 muncitori agricoli.

Condițiile în care se făcea angajarea muncitorilor agricoli de către moșieri, mari arendași și chiaburi erau dintre cele mai grele. Adesea, cămătăria servea moșierului și arendașului la prinderea țaranului sărăcit în plasa unor obligații pe care trebuia să le achite prin muncă, retribuția calculată fiind dintre cele mai reduse. De asemenea, trebuie remarcat faptul că, datorită creșterii masei de țărani sărăciți la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și deci sporirii masive a ofertei de brațe, în 1906 față

²⁴ L. Colescu, *Statistica agricolă a României*, în *Studiu analitic bazat pe cercetările făcute în anii 1904 și 1905*, partea I, *Exploataările agricole*, București, 1907, p. 66.

de 1883 salariul muncitorilor agricoli a scăzut într-o măsură foarte mare. Astfel, în județele Olt, Vlașca, Teleorman, Romanși și Suceava salariul muncitorilor agricoli angajați cu ziua a scăzut cu 21% până la 60%²⁵. Cu toate că munca salariată avea deja o mare răspîndire în agricultura României, munca în dijmă era încă folosită pe scară largă, iar de cele mai multe ori pe aceeași moșie se întilneau ambele sisteme.

Utilizarea largă a muncii în dijmă pe moșii se explică printr-o serie de cauze, dintre care cele mai importante erau următoarele: prima consta în repartitia nedreaptă a pămîntului, moșierii concentrînd în mîinile lor o imensă parte din fondul funciar al țării, iar masele largi țărănești ducînd o lipsă acută de pămînt. A doua cauză consta în faptul că nici pînă în 1905 moșierimea nu reușise să-și procure decît o parte din inventarul necesar exploataării moșiilor. De asemenea, în 1900, moșierimea și marii arendași dețineau doar 5—7% din numărul total de boi și cai de tracțiune²⁶. În aceste condiții, moșierimea și marii arendași utilizau încă pe scară largă nu numai forța de muncă a țăranilor nevoiași, ci și inventarul lor. Întrucît lipsa de pămînt a țăranilor era mult mai gravă — amenințîndu-le înșăși existența — decît problema inventarului și a brațelor de muncă pe moșii, moșierii și marii arendași foloseau lipsa de pămînt din rîndurile țăranimii pentru a o prinde în sistemul dijmei și a-i impune condiții de arendă dintre cele mai grele. Faptul că, pentru a nu muri de foame, țăranii erau nevoiți să accepte aceste condiții i-a și atras acestui fel de arendă denumirea de „arendă foamei“.

La începutul secolului al XX-lea în agricultura României existau toate formele de arendă: în muncă, în produse, în bani și mixtă sau combinată. Arenda în muncă și cea în produse erau mai răspîndite în regiunile Munteniei și Olteniei, unde 90% din contractele de învoielii prevedeau arendă în dijmă, pe cînd arenda în bani avea o mai mare răspîndire în Moldova, unde 69,3% din contracte prevedeau învoielii în bani, 10,6% în dijmă și 20,1% mixte²⁷. În Moldova înzestrarea moșiilor cu inventar propriu avusese loc într-o proporție ceva mai mare. Aici nu numai arenda în bani, dar și munca salariată ajunsese mai răspîndită decît în celelalte regiuni ale țării. Totodată însă, trebuie subliniat că foarte adesea în Moldova arenda în bani era o formă sub care se ascundea arenda în muncă. Transformarea din bani în muncă a obligațiilor țăranului se făcea înainte de campania agricolă, în momentele cele mai grele pentru țăran, moșierul sau marele arendaș impunînd o retribuție derizorie pentru muncile țărănești.

În 1905, numărul total pe țară al țăranilor capi de familie nevoiți să încheie contracte de învoielii agricole, fără a cuprinde aci și învoielile verbale, a fost de 404 925.

O trăsătură care a căpătat o foarte mare importanță în agricultura României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

²⁵ Calculul este făcut pe baza lucrării lui G. D. Creangă, *Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien*, Zweiter und dritter (Schluss-) Teil, Leipzig, 1909, p. 25.

²⁶ Cf. An. St. Rom. București, 1909, p. 176—179.

²⁷ Invoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906.

a fost creșterea masivă a mării arendășii. În anii premergători răzcoalei țărănilor din 1907, din întreaga suprafață cultivabilă a moșiilor de peste 100 ha, 60,20%, adică 2 334 145 ha, erau exploatate de 3 332 de mari arendași, revenind în medie fiecăruia câte 700,5 ha. Marii arendași din România se caracterizau prin faptul că ei întruchipau forma de exploatare capitalistă împletită cu rămășițele formelor feudale de exploatare. În goana după câștig cât mai mare, ei utilizau atît munca salariată, cît și sistemul muncii în dijmă. O parte însemnată din pămîntul luat de ei în arendă de la moșieri îl subarendau țărănilor lipsiți de pămînt sau cu puțin pămînt, contra unei arezi în muncă, produse, bani sau a unei arezi combinate.

Întrucît arenda plătită de țăran marelui arendaș trebuia să acopere atît arenda plătită de acesta moșierului, cît și câștigul său, țăranii erau obligați să plătească arezi extrem de mari. Căutînd să sporească arenda cît mai mult, pentru a obține câștiguri cît mai ridicate, adesea mării arendași luau cu arendă de la moșieri zeci de moșii, însumînd mii și mii de hectare, încît în regiuni întregi țăranii nu mai aveau posibilitatea să se adreseze pentru pămînt decît lor, fiind astfel obligați să accepte condiții foarte grele. Pentru a exercita o presiune și mai mare asupra țăranilor, nu rareori mării arendași se asociau. O astfel de coaliție arendășească a fost așa-numitul „Trust Fischer“, care în 1904 strînsese, prin arendă, pămînt de la 76 de moșieri, în suprafață totală de 236 863 ha, răspîndite în 10 județe ale țării. „Trustul Juster“, mai mic, dispunea în 1905 de 30 152 ha luate în arendă. Asigurîndu-și monopolul asupra unor imense suprafețe de pămînt, „Trustul Fischer“ cerea țăranilor care luau pămînt în arendă cîte 50—60—80 lei de ha, în timp ce el plătea moșierilor cel mult 20—25 lei la ha. Nu-i de mirare deci că, în condițiile în care plătea moșierilor o arendă totală de 3 228 882 de lei, acest trust obținea anual un câștig declarat (deci mai mic decît în realitate) de circa 3 milioane lei.

Concentrarea masivă a pămîntului cultivabil în mîinile cîtorva mii de moșieri, practicarea pe scară largă a sistemului mării arendășii îmbinat cu subarendarea, coalizarea marilor arendași, creșterea tot mai puternică a producției de mărfuri agricole în condițiile în care, datorită procesului de diferențiere, masele largi țărănești se ruinau, în care gospodăriile mici și mijlocii se pulverizau, iar lipsa de pămînt în rîndurile țăranimii devenea tot mai acută, au determinat în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea o creștere tot mai însemnată a tuturor formelor de arendă plătite de țărani moșierilor și marilor arendași. Dînd o apreciere generală creșterii arenzii, însuși raportul la proiectul de buget pe 1907—1908 a fost nevoit să recunoască faptul că, în unele regiuni ale țării, în ultimii cinci ani, arenzile s-au îndoit, iar uneori s-au întreit chiar ²⁸.

O formă deosebit de apăsătoare pentru țărani a învoielilor agricole o constituiau și învoielile pentru pășunat sau ierbărit. Faptul că gospodăriile

²⁸ Dezb. Ad. Dep. București, nr. 45, din 18 aprilie 1907, p. 685.

țăărănești nu aveau izlaz, iar moșierii și marii arendași puneau condiții extrem de grele pentru ierbănit a avut consecințe dezastruoase asupra șeptelului, ducând la o gravă scădere a numărului de vite în gospodăriile țărănești.

Tot în cadrul formelor de exploatare a țăranului în sistemul învoielilor agricole trebuie amintite și așa-numitele rușfeturi sau angarale. Acestea, prevăzute în majoritatea covârșitoare a contractelor de învoieli agricole, reprezentau o serie de obligații suplimentare, suprasarcini, formate din munci gratuite și daruri de produse pe care țăranul era obligat să le dea moșierului sau marelui arendaș peste dijma și arenda în bani, regulată. Rușfeturile se practicau în două feluri: unele se impuneau proporțional cu suprafața arendată de țăran, iar altele, numite „de nume”, erau fixe și trebuiau prestate de toți țăranii învoiți, indiferent de mărimea suprafeței arendate, apăsând tocmai de aceea extraordinar pe țăranii care luau în arendă suprafețe mici. Cele mai obișnuite munci reprezentate prin rușfeturi erau seceratul și transporturile la gară.

Deși existau de zeci de ani, rușfeturile au crescut foarte mult mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului nostru, constituind o cale foarte lesnicioasă de mărire suplimentară, ocolită, a arenzii.

Ca urmare, împreună cu arenzile propriu-zise, rușfeturile făceau ca exploatarea țăranului să ia proporții considerabile. Chiar după calculele făcute de autoritățile oficiale (care în nici un caz nu pot fi bătute de părtinire față de țăran), transformând în bani venitul realizat de țăran de pe pământul luat de el în dijmă și cultivat cu porumb, reiese că în 92,1% din cazuri era mult mai avantajos pentru țăran să fie muncitor agricol salariat decât să cultive porumb pe pământul luat în dijmă²⁹. Or, așa cum s-a arătat deja mai înainte, înseși salariile muncitorilor agricoli erau foarte scăzute și înregistrau o puternică tendință de scădere.

Deosebit de înrobitoare erau și așa-numitele contracte pentru munci agricole, adică contractele pentru prestarea de către țăranii, contra plată sau în contul datoriilor, a unor munci cu inventar propriu, pentru moșieri și marii arendași. O foarte mare parte din aceste contracte de muncă erau încheiate iarna, când țăranul avea nevoie acută de bani sau produse, iar moșierii și marii arendași, speculând această nevoie a țăranilor, le impuneau încheierea unor contracte de munci agricole la prețuri dintre cele mai derizorii, mult mai mici decât salariile plătite muncitorilor agricoli salariați, care își vindeau forța de muncă liber, adesea diferența fiind de 25—50—75%.

Dezvoltarea capitalismului în agricultură pe calea prusacă și-a pus pecetea profund și pe producția agricolă a României. În primul rând, deși trecuseră patru decenii de la reforma agrară din 1864, agricultura României rămăsese încă una dintre cele mai înapoiate din Europa, din punctul de vedere al înzestrării cu inventar mort. Astfel, în 1905, din totalul plugurilor simple, mai mult de 30% erau pluguri de lemn.

²⁹ Cf. Vasile Kogălniceanu, *Un cuvînt asupra învoielilor agricole*, 1907, p. 26—27.

Înapoierea agriculturii, atât din punctul de vedere al înzestrării cu inventar, al îmbunătățirilor funciare *, cât și din acela al relațiilor agrare, și-a găsit o expresie clară în situația producției agricole. Chiar după calculele Ministerului de Domenii, în anii anteriori răscobei din 1907 producția medie de grâu la ha în gospodăriile țărănești a fost cu 18% inferioară producției medii pe țară, iar la porumb cu 33%³⁰. Această situație era expresia, pe de o parte, a marii înapoieri tehnice a gospodăriei țărănești, iar pe de altă parte, a faptului că țăranii care lucrau în cadrul sistemului dijmei la tarla sau al contractelor de muncă cu inventar propriu trebuiau să lucreze în primul rând pământul moșierului și al marelui arendaș și numai după aceea — când, de regulă, vremea potrivită respectivei munci agricole trecuse — își făceau muncile agricole și în gospodăriile lor.

Condițiile înrobtoare în care țăranul primea pământ în arendă și recolta scăzută obținută condamnau țăranimea la sărăcie. Așa, de pildă, considerând că un ha de porumb producea în medie pe țară 11,6 hl, adică aproximativ 880 kg, în condițiile dijmei de 50% ajunsă în 1905 precum-pănitoare — fără a mai lua în considerare rușeturile, amenzile etc. —, țăranului îi mai rămâneau aproximativ doar 440 kg. Ca urmare, chiar dacă el ar fi lucrat cu familia sa în dijma 6 ha și ar fi avut numai 4 copii, cele 1 320 kg de porumb ce-i rămâneau nu puteau ajunge un an drept hrană lui și familiei sale, pentru întreținerea vitelor, pentru repararea uneltelor, pentru plata impozitelor etc. Această situație ducea atât la ruina accelerată a respectivei gospodării țărănești, cât și la degradarea fiziologică a țăranului.

Exploatarea cruntă la care era supusă țăranimea s-a răsfrint puternic și asupra creșterii animalelor. Neputând să facă față grelelor obligații impuse de moșieri și de marii arendași pentru folosirea izlazurilor, țăranii au fost forțați să reducă vertiginos numărul de vite crescute de ei, iar numărul gospodăriilor țărănești lipsite de animale cornute mari și de cai a crescut mult. Aceasta a determinat o mare scădere a întregului șeptel al țării³¹.

Cu toată situația dezastruoasă pentru masele fundamentale țărănești, o trăsătură caracteristică a agriculturii din România în anii 1900—1907 a fost aceea a unei cote de export extrem de ridicate în comparație cu volumul total al producției de cereale. Astfel, comparată cu recolta obținută, cantitatea exportată în anii 1901—1907 a reprezentat în medie peste 40% grâu și aproape 53% porumb. Această cotă excepțional de ridicată a cerealelor exportate nu se explică prin recolte excepționale care ar fi putut da astfel de surplusuri peste consumul intern, ci prin împrejurarea că, datorită exploatării

* Prin darea celor mai mari părți ale moșiilor în arendă și prin viața cu totul parazită pe care o ducea, moșierimea își manifesta în cel mai înalt grad nu numai lipsa de preocupare pentru îmbunătățiri funciare, dar și lipsa de grijă pentru conservarea solului. Marii arendași, în goana după câștig cât mai mare, nu se preocupau nici ei de conservarea solului.

³⁰ Invoielile agricole, 1906, p. 2 și 3.

³¹ G. Manolescu, *Statistica animalelor domestice în România*, București, 1910, p. 21.

multilaterale și necruțătoare la care erau supuși țărani, consumul pe cap de locuitor sătean era redus vertiginos, sporindu-se în felul acesta cantitatea de cereale de care dispuneau moșierii și marii arendași pentru export.

Dar nu numai moșierii, marii arendași și chiaburimea duceau țărănimia muncitoare la sapă de lemn, ci și cămătarii, negustorii, fabricanții și însuși statul burghezo-moșieresc.

În timp ce moșierimea și marii arendași dispuneau de credite convenabile pe care le puteau obține prin Creditul financiar rural și Creditul agricol, iar chiaburii prin așa-numitele „bănci populare”, care în această perioadă au crescut simțitor, masele țărănești erau nevoite să se adreseze cămătarilor, trebuind să plătească dobânzi de 120—520% pe an³². Odată intrat în dependență față de cămătar, țăranul nu mai scăpa din ghearele acestuia pînă nu i se ruina gospodăria.

La rîndul lor, negustorii cumpărau produsele țăranilor pe prețuri derizorii. Ruinînd masele de bază ale țărănimii, prețurile scăzute la produsele agricole țărănești nu ușurau de loc situația consumatorilor de la orașe, deoarece pe piața orășenească aceste produse se vindeau scump, diferența de preț intrînd în buzunarele negustorilor intermediari.

Favorizînd moșierimea și pe marii arendași, acordînd prime și avantaje de tot felul burgheziei industriale, ca și masive reduceri și chiar scutiri de impozite, statul burghezo-moșieresc a supus în același timp masele țărănești unei extraordinare presiuni fiscale. Impozitul plătit de țărani pentru un ha îl depășea cu mult pe cel plătit de moșieri. Astfel, după calcule făcute chiar de economiștii burghezi de atunci, într-un județ impunerea proprietății țărănești era cu 2530% mai mare decît impunerea proprietății moșierești, în două județe cu 156—162%, în 10 județe cu 102—145% ș.a.m.d.³³. Apăsarea fiscală asupra țăranilor era atît de mare, încît, după unele calcule, în județul Ialomița, de pildă, țărani nu erau în stare să plătească dările nici chiar dacă li se lua anual 80% din totalul producției gospodăriei lor³⁴.

Lipsa de pămînt, exploatarea cruntă la care erau supuși țărani prin moșieri și marii arendași, prin sistemul învoielilor agricole, jaful la care erau supuși de către cămătari, negustori etc. și de către însuși statul burghezo-moșieresc, foamea devenită cronică și care puneă însăși existența lor fizică sub semnul întrebării au aprins pînă la urmă vîlvătaia marii răscoale a țăranilor din 1907.

Dezvoltarea mai largă a capitalismului în agricultură după 1907

După răscoala din 1907, clasele exploatare au fost nevoite să admită o oarecare limitare a rămășițelor feudale. În același timp, ele au adoptat o politică de creare la sate a unei baze sociale de sprijin, prin întărirea pe diferite căi a burgheziei sătești. Întreaga legislație agrară adoptată în anii

³² D. S. Nenițescu, *Sarcinile proprietății rurale. Capital și credit*, București, 1901, p. 6.

³³ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, p. 21.

³⁴ Idem, *Proprietatea rurală și cheștiunea țărănească*, București, 1905, p. 42.

1907—1912 nu a avut alt scop decât să apere cât mai bine, în noile condiții, interesele coaliției burghezo-moșierești.

Principalele legi agrare adoptate în această perioadă au fost: legea pentru învoielile agricole, legea pentru mărginirea dreptului de a ține moșii în arendă, legea pentru înființarea Casei rurale, legea pentru trecerea în proprietatea statului a moșiilor stăpânite de persoane juridice de utilitate publică. Lovind într-o anumită măsură în rămășițele feudale și contribuind la lărgirea dezvoltării relațiilor capitaliste la sate, aceste legi nu au desființat însă proprietatea moșierească și, ca atare, nici rămășițele feudale de la sate.

Legea din decembrie 1907 pentru învoielile agricole interzicea cea mai grea formă de arendă, aceea în muncă sau dijma la tarla, și prevedea că arendarea de pământ pentru arătură și fineață se putea face doar în bani și în dijma din produse, arendarea aceleiași suprafețe putând fi făcută numai într-una dintre aceste două forme, excluzându-se combinarea lor. Cu toate acestea, dijma la tarla nu a dispărut complet după 1907, ea fiind în foarte numeroase cazuri utilizată de moșieri în mod camuflat.

Legea s-a ocupat, de asemenea, de problema izlazurilor, prevăzând ca în toate comunele să fie constituite izlazuri comunale. Dar aceste prevederi au rămas, pentru majoritatea covârșitoare a satelor, doar pe hârtie. Numărul izlazurilor comunale constituite a fost infim, iar problema arendărilor pentru pășune a continuat să existe în cea mai ascuțită formă a ei. Spre deosebire însă de perioada dinainte, legea din decembrie 1907 nu mai permitea arendarea de terenuri pentru pășune decât contra cost. Căutând să liniștească masele țărănești, legea din 1907 prevedea introducerea maximului de arendă ce se putea cere țăranului și minimul de retribuție ce putea fi plătită muncitorului în cadrul contractelor de învoieli agricole. Modalitatea de stabilire a acestora însă era de așa natură, încât legea nu numai că nu ușura situația țăranilor și muncitorilor agricoli, dar, dimpotrivă, asigura moșierilor și marilor arendași condițiile legale necesare spolieii țăranimii ca și pînă în 1907. Trebuie subliniat, totodată, că nici măcar minimul de salariu și maximul de arendă în bani sau produse, stabilite pe baza legii, nu erau respectate, lipsa de sancțiuni împotriva moșierilor și marilor arendași dîndu-le acestora posibilitatea să le încalce oricînd.

Reiese deci că toate acele prevederi ale legii învoielilor agricole din 1907 care, la prima vedere, păreau „concesii“ făcute țăranimii după răscoală n-au fost, de fapt, decât amăgiri menite să fie curînd spulberate de însăși punerea în aplicare a legii.

Nu a fost mai bună nici legea din aprilie 1908 pentru mărginirea dreptului de a ține în arendă moșii. Aceasta, prevăzînd că nimeni nu avea dreptul de a lua în arendă mai mult de 4 000 ha cultivabile, era prezentată de guvern ca o „lege contra trusturilor arendărești“. Cu toate acestea, ea însăși conținea prevederile necesare pentru asigurarea existenței în continuare a „trusturilor arendărești“. Astfel, art. 4 al legii stabilea că toate contractele de arendă pentru suprafețele care depășeau 4 000 ha, dacă aveau dată certă și erau în curs de executare în momentul promulgării legii, urmau să fie

respectate pînă în aprilie 1912 sau pînă la expirarea lor. În aceste condiții, mai ales atunci cînd aveau la dispoziție credite din partea marilor bănci, „trusturile arendășești“ au putut duce mai departe o vie activitate.

Străduindu-se să-și asigure o bază socială la sate, clasele exploatoare au adoptat în anii următori răscoalei din 1907 o serie de măsuri menite să ducă la întărirea burgheziei sătești, a chiaburimii. Între aceste măsuri, un loc important l-a jucat așa-numita Casă rurală. Creată prin legea din iulie 1908 sub forma unei societăți pe acțiuni cu un capital de 10 milioane lei, dintre care 5 milioane subscrise de stat, iar 5 milioane subscrise de particulari, Casa rurală avea ca obiect principal cumpărarea de moșii de la proprietarii care le vindeau sau care erau scoase la licitație, în scopul parcelării și apoi al vinderii lor în loturi de cîte 5 ha. Un sătean putea cumpăra de la Casa rurală pînă la 5 loturi, adică în total 25 ha. În anumite cazuri, puteau fi cumpărate și 50 ha. Pentru a avea dreptul să cumpere pămînt de la Casa rurală, țăranul trebuia ca în prealabil să aducă dovada că avea uneltele necesare și numărul de vite corespunzător întinderii de pămînt pe care voia să o cumpere. Or, această condiție neputînd fi îndeplinită de proletarii agricoli și țărani săraci, aceștia erau de la început privați de posibilitatea de a cumpăra pămînt prin Casa rurală, favorizată fiind numai chiaburimea.

Întărirea chiaburimii a fost urmărită și prin alte legiuiri, care arată limpede că burghezia nu a voit de loc satisfacerea revendicării de bază a țărănimii, aceea de a i se da pămînt. Puternic legată ea însăși de marea proprietate funciară și temîndu-se ca nu cumva atingerea ce s-ar fi făcut proprietății moșierești să antreneze și o amenințare la adresa proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție, burghezia a apărut din răspuțeri proprietatea moșierească, dominantă la sate și după 1907. Chiar recensămîntul fiscal din 1913, care, din cauza enormei evaziuni fiscale practicate de moșierime, arată o situație cu mult sub realitate, indică, pentru anul 1913, că numai marea proprietate de peste 100 ha deținea 47,7% din totalul suprafeței de pămînt cultivat³⁵.

Contribuind totodată la grăbirea procesului de dezvoltare a capitalismului în agricultură, legile agrare din 1907—1912 au determinat o accentuare a procesului de diferențiere a țărănimii, proces în cadrul căruia ruinarea maselor de bază ale țărănimii s-a adîncit. De la circa 300 000 în 1905, în anii 1913—1914 numărul țărănilor capi de familie fără pămînt a ajuns la aproximativ 400 000³⁶. Chiar după date oficiale, în 1913, din totalul capilor de familie de la sate 28% erau lipsiți complet de pămînt în proprietate. În același timp însă, numărul chiaburilor a crescut, în 1913 numărul țărănilor cu exploatare între 10 și 50 ha fiind de 48 693 față de 36 318 cîți erau în anul 1905.

Accentuarea procesului de diferențiere a țărănimii după 1907 a constituit nu numai o urmare obiectivă a dezvoltării mai departe a capitalismului

³⁵ *Agricultorii și repartizarea pămîntului cultivat în 1913*, București, 1915, p. 4.

³⁶ Dr. Const. Popescu, *De ce trebuie îmbunătățită starea sătenilor*, p. 11.

în agricultură, ci și un scop urmărit conștient de burghezie. Prin creșterea numărului de chiaburi, prin diferențierea țărănimii se întărea sprijinul social al regimului burghezo-moșieresc în mediul rural — burghezia sătească —, iar prin ruinarea maselor largi de țărani se puneau la dispoziția burghezicii mase tot mai însemnate de muncitori nevoiți să-și vîndă forța de muncă pe prețuri derizorii.

Ca urmare a tuturor acestor împrejurări, în anii care au urmat răscoalei din 1907, deși rămășițele feudale au rămas puternice, raportul cantitativ dintre relațiile capitaliste și rămășițele formelor feudale de exploatare în agricultură era totuși, într-o măsură tot mai însemnată, în favoarea formelor capitaliste. Astfel, chiar după statistica oficială, în anul 1913, din totalul capilor de familie lipsiți de pămînt care locuiau la sate, 39% aveau gospodăria pe bază de arendă în bani sau în dijmă, iar 61% erau salariați agricoli sau cu alte profesii³⁷.

Creșterea însemnată a numărului de muncitori salariați, ca urmare a loviturilor primite de dijma la tarla și a creșterii procesului de diferențiere a țărănimii, a avut drept consecință o sporire însemnată a mobilității populației agricole, aproximativ un sfert din muncitori angajându-se în alte comune decît în cele în care își aveau reședința. De asemenea, a avut loc o scădere masivă a numărului de muncitori agricoli aduși de peste graniță (de la 57 908 în 1905 la 26 170 în 1912 și 10 382 în 1913), muncitorii din țară putînd fi angajați în număr tot mai mare și la prețuri mult mai scăzute.

Creșterea relațiilor capitaliste în agricultură după 1907 s-a manifestat însă nu numai prin răspîndirea mai mare a muncii salariate, ci și prin dezvoltarea unor noi forme de organizații ale exploatatorilor. Este vorba de faptul că proiectele de „sindicate agricole“ ale moșierilor și marilor arendași, a căror înființare începuse să se discute larg încă din 1899, încep acum să prindă tot mai mult viață. Astfel, în anul 1908 a fost înființat „Sindicatul agricol Ialomița“, în 1909 „Sindicatul agricol Ilfov“ ș.a.m.d. În ajunul primului război mondial, mai existau și alte asemenea sindicate. Uneori, ca, de pildă, în Ialomița, sindicatele agricole și-au creat chiar cîte o bancă proprie.

Aceste organizații ale moșierilor și marilor arendași aveau ca scop fundamental asigurarea desfacerii produselor lor agricole cu un cîștig cît mai mare, cumpărarea în comun, la prețuri ieftine, a produselor necesare gospodăriilor moșierești și arendășești respective, crearea unor oficii de recrutare a brațelor de muncă în condiții cît mai avantajoase etc. Datorită poziției lor, aceste sindicate agricole moșierești și arendășești au avut un rol foarte însemnat în sporirea sistematică a exploatării atît a muncitorilor agricoli și a țăranilor care luau pămînt în arendă cu bani sau în dijmă, cît și a maselor de la orașe.

Analiza relațiilor agrare în România după 1907 arată că legislația adoptată de clasele exploatatoare în această perioadă nu a avut drept scop

³⁷ Darea de seamă asupra legii pentru învoielii agricole în anii 1912 și 1913, București, 1914, p. 44.

rezolvarea problemei agrare, ci înșelarea maselor țărănești în scopul liniștirii lor. Masele largi de țărani au rămas mai departe fără pământ sau cu pământ insuficient, fără izlaz pentru vite; așa-numitele „trusturi arendășești” și-au continuat existența, iar alături de ele s-au dezvoltat sindicatele agricole ale moșierilor și ale marilor arendași. E drept că legiuirile agrare din această perioadă au îngrădit într-o anumită măsură rămășițele formelor feudale de exploatare și au contribuit la accentuarea dezvoltării capitalismului la sate, dar exploatarea țăranimii a continuat să se producă cu o intensitate foarte mare atât în cadrul formelor capitaliste, cât și al rămășițelor forme feudale de exploatare.

Băncile. Formarea sistemului bancar capitalist în România a început târziu, îndeosebi după înființarea Băncii Naționale în 1880, procesul ținând pînă în jurul anului 1910, cînd se poate spune că sistemul bancar în esență se formase.

Creșterea ritmului de înființare a băncilor în perioada 1900—1914 față de cea anterioară și încheierea sistemului bancar capitalist sint ilustrate destul de bine de faptul că, dacă între 1874 și 1899 au fost înființate 24 de societăți bancare, cu un capital total de 89 338 782 de lei, apoi numai între 1900 și 1906 au fost întemeiate 31 de noi societăți bancare, cu un capital total de 33 273 298 de lei, iar între 1907 și 1913 alte 142 de societăți bancare, cu un capital total de 93 191 745 de lei⁹⁸.

O examinare a perioadei apariției marilor societăți bancare arată că mai toate au luat naștere în intervalul de la 1894 pînă la 1914. Astfel, Banca agricolă (cu capital românesc) a apărut în 1894, Banca generală română (cu capital german) în 1897, Banca comerțului Craiova (cu capital românesc) în 1898, Banca de scont (cu capital austriac și un mic procent românesc) în 1904, Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A. (cu capital francez, german, maghiar și ceva românesc) în 1905 — începuturile ei însă, ca o casă de bancă, merg pînă la 1848 —, Banca comercială română (cu un capital franco-belgian și român) în 1906, Banca românească (cu capital românesc, dar care colabora cu cel străin) în 1910, iar Banca franco-română (cu capital francez și român) în 1914. Încă de pe atunci aceste bănci formau marea finanță, care avea în fruntea ei Banca Națională, unde dominau liberalii. Pentru completarea imaginii asupra sistemului bancar existent în acea perioadă este, totodată, necesar de amintit că între 1891 și 1914 fuseseră înființate 2 933 de bănci denumite „populare”, organizate pe baza cooperației de tip capitalist și care activau în special la sate. În 1914 ele cuprindeau 599 672 de membri. În ele însă dominau chiaburii, cîrciumarii și alți negustori.

În ceea ce privește procesul de concentrare și de centralizare a capitalului bancar, este grăitor faptul că, în 1913, din 187 de societăți bancare comerciale, 7 dețineau împreună aproximativ 50% din totalul capitalului, al fondurilor de rezervă și al altor fonduri. Aceste bănci concentră în mîinile

⁹⁸ *Contribuțiuni la problema reorganizării creditului în România*, vol. II, 1938, p. 58.

lor cele mai importante operații bancare și dominau întreaga activitate bancară. Băncile mici și mijlocii au ajuns încă în perioada primului deceniu al secolului al XX-lea un fel de filiale ale marilor bănci, care le dominau atât pe calea participării la capitalul lor, cât și, mai ales, prin dependența celor mici și mijlocii de cele mari în problema scontului, respectiv a reescontului, la Banca Națională. De asemenea, trebuie remarcat că, îndeosebi de la 1901 încoace, a început să se observe apariția unor syndicate bancare — uneori ale băncilor române mai puternice împreună cu unele bănci străine, altelei numai ale celor române, câteodată chiar împreună cu Banca Națională — pentru acordarea unor împrumuturi statului, orașelor etc. Așa, de pildă, în aprilie 1901 s-a format un grup compus din B.N.R., Banca Marmorosch, Blank & Co., Bank of Romania, Banca generală română, Jeschek & Co., Banca agricolă, Banca de scont și A. N. Elias Frères pentru acordarea unui împrumut (de 16—17 milioane lei) guvernului; în 1908 un sindicat sub conducerea B.N.R. a acordat un împrumut orașului București ș.a.m.d.

Tot în problema operațiilor bancare trebuie subliniat că a început să fie observată tendința unor bănci de a se amesteca în afacerile industriale. Această tendință s-a întărit după criza din 1907—1908. Primele care au pătruns în industria României au fost marile bănci străine, lucru explicabil dacă se ține seama de lipsa de capital intern, de formarea târzie a sistemului bancar capitalist al României și de trecerea capitalismului mondial la stadiul monopolist. După unele calcule, în primul deceniu al secolului al XX-lea marile bănci germane Disconto Gesellschaft și Deutsche Bank ajunseseră să fie reprezentate în aproape 150 de societăți anonime din România, subvenționând zeci de întreprinderi industriale, comerciale ș.a.m.d. Dintre băncile din țară, cele care au început mai devreme să se amestece în afacerile industriei au fost băncile cu capital străin, total sau parțial, lucru explicabil prin dimensiunile mai mari ale acestor bănci, ca și prin legăturile lor cu capitalul monopolist străin.

Căile prin care marile bănci interne sau externe participau la industrie în perioada examinată au fost, mai ales, participarea la înființarea de noi societăți industriale, participarea la transformarea unor întreprinderi industriale individuale în societăți anonime și participarea la sporirea capitalului unor întreprinderi industriale. Procesul de fuziune a capitalului bancar cu cel industrial în România a început să se simtă aproximativ de la mijlocul primului deceniu al secolului al XX-lea. Banca cu cele mai vechi și mai multe participări industriale a fost pînă la primul război mondial Banca Marmorosch, Blank & Co., care avea participații în industria petrolieră, forestieră, textilă, alimentară, a hîrtiei, metalurgică, a materialelor de construcții, transporturi etc. Banca românească, reprezentînd capitalul liberal, a manifestat chiar de la înființare tendințe puternice de pătrundere în diferite întreprinderi industriale și de înființare a unor societăți de transport, în scopul de a crea un întreg complex de întreprinderi legate între ele și dependente de ea. În 1915, aproape toate băncile mari din România aveau într-un fel sau altul participații la diferite întreprinderi industriale și de

transport. În același timp, se putea constata și deținerea unor acțiuni ale societăților bancare de către unii mari industriași, aleși uneori chiar în consiliile de administrație ale băncilor. În capitalul total al băncilor, participațiile ocupau o pondere mică.

Se constată deci existența, într-o formă incipientă, a capitalului financiar. În aceste condiții, au început să apară unele elemente de oligarhie financiară. Între reprezentanții acesteia un rol deosebit au avut familia Brătienilor, familia Cantacuzinilor și familia Costineștilor, care erau interesate în numeroase întreprinderi industriale, bancare și de transport³⁹. Ele erau strâns legate și de interesele clasei moșierești; mai mult încă, o serie întregă de mari capitaliști erau și mari moșieri (de pildă Brătienii, Cantacuzinii etc.).

În condițiile în care capitalul străin deținea poziții-cheie atât în industrie, cât și în bănci, procesul de fuzionare a capitalului bancar cu cel industrial era, în mare măsură, o împletire de capitaluri străine exportate în țara noastră și constituia o formă de manifestare a situației României ca obiect al exploatării din partea monopolurilor străine.

În *Transilvania* cele mai puternice bănci erau filialele marilor bănci din Budapesta sau Viena. Băncile autohtone, în număr de 275, în 1899, și de 444, în 1909, erau în situație de mare inferioritate față de acestea. În fine, trebuie ținut seama de faptul că întreaga rețea bancară era subordonată Băncii austro-ungare, banca centrală de emisiune.

În condițiile politice și economice foarte grele în care era ținută populația românească, ca și ale discriminărilor economice-naționale, băncile românești aveau o însemnătate redusă în ansamblul sistemului bancar din *Transilvania*. Între ele cea mai mare era Banca Albina, care deținea 23% din totalul capitalului băncilor românești.

Ca urmare a acestei situații, procesul de împletire a capitalului bancar cu cel industrial avea loc prin participarea capitalului monopolist bancar austriac și maghiar, ca și a celui german etc., în întreprinderile mari industriale și de transport din *Transilvania*, unde dețineau pozițiile-cheie. Cât privește băncile locale, transilvănene, acestea au reușit numai în puține cazuri și în proporții reduse să participe la oarecare întreprinderi industriale mici și mijlocii, ele nedisponind de forța economică necesară spre a se impune în domeniul industriei. Fiind cele mai slabe, băncile românești nu puteau pătrunde în industria mare; ele se ocupau mai ales cu împrumuturi acordate pe ipotecă agricultorilor ca și negustorilor etc. Ca urmare, nici una din băncile românești nu era exponentă a capitalului financiar.

Capitalul străin. În virtutea slăbiciunii sale economice, România nu a fost nici nu a putut fi o țară exportatoare de capital, ci, dimpotrivă, una importatoare. Pășind pe calea dezvoltării capitaliste mai accentuate abia în perioada trecerii capitalismului apusean în stadiul monopolist și suferind de

³⁹ Astfel, familia Brătienilor deținea poziții de prim ordin la Banca Națională a României, Banca românească, Banca Ilfov, Prima societate de credit financiar român; în industrie, direct sau indirect, la Societatea Letea, în întreprinderile Emil Costinescu etc. ca și la societățile de transporturi fluviale și maritime, la S.T.B.

lipsă de capitaluri, România a constituit pentru capitalul monopolist internațional o zonă de investiții și influență. Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea capitalul străin a pătruns în principalele ramuri ale economiei românești, acaparându-le. Capitaliștii străini aveau să se amestece în treburile interne ale României, știrbind grav independența și suveranitatea țării.

În general, importurile de capital în România au fost făcute prin : a) împrumuturi acordate statului burghez-moșieresc, lucru care a dat prilej capitaliștilor străini, mai ales atunci când capitalurile erau greu de găsit, să impună României diverse concesiuni monopoliste în favoarea lor ; b) înființarea de întreprinderi industriale, comerciale, bancare sau participarea la unele dintre cele existente de mai înainte ; c) credite acordate băncilor, întreprinderilor industriale și comerciale.

În ceea ce privește împrumuturile de stat, este grăitor faptul că în 1914 România datora Germaniei 903 075 000 de lei, Franței 483 790 000 de lei, iar Belgiei, Olandei și Elveției la un loc 64 505 000 de lei.

Ceea ce atrăgea capitalul străin în România era rata enormă a profitului pe care o putea obține aici : „Este clar ca lumina zilei — recunoștea în 1915 un economist burghez — că toate capitalurile străine plasate astăzi în țara noastră nu urmăresc decât un singur scop : un maximum de rentabilitate”⁴⁰. Pentru a pătrunde mai ușor și a-și masca, atunci când avea nevoie, originea sau afacerile veroase, capitalul străin s-a folosit din plin de complicitatea unor politicieni și capitaliști români.

Capitalul străin deținea în economia României poziții din cele mai însemnate. Astfel, conform unor calcule, din capitalul total de 176 392 000 de lei de care dispuneau în 1914 cele 8 mari bănci comerciale⁴¹, o sumă de 106 800 000 de lei, adică circa 60%, aparținea capitaliștilor din Germania, Franța, Austro-Ungaria, Anglia și Belgia. În industrie, situația capitalului străin era următoarea : în metalurgie 74%, în industria chimică 72,3%, în industria petrolului 91,9%, în industria lemnului 69,61%, în industria zahărului 94%, în industria alimentară 31%, în cea textilă 22,67%, în industria celulozei și hîrtiei 46%, în industria ceramică și a cimentului 27%, în industria de gaz și electricitate 95,5%, iar în domeniul transportului 27%. În total, din întregul capital al societăților anonime industriale făcînd parte din marea industrie și care se ridica la 636 556 546 de lei, capitalului străin îi reveneau 511 019 236 de lei, adică 80,2%⁴². Capitalul străin investit în societățile anonime industriale cuprinse în marea industrie se repartiza astfel : german 23,6%, olandez 19,5%, englez 18,8%, austro-ungar 12,9%, belgian 11,3%, francez 7,3%, american 4,8%, italian 1,4%, bulgar 0,4%⁴³.

⁴⁰ Victor Slăvescu, *Marile bănci comerciale din România*, București, 1915, p. 35.

⁴¹ Banca românească, Banca generală română, Banca de credit român, Banca Mar-morosch, Blank & Co., Banca agricolă, Banca comercială română, Banca de scont din București, The Bank of Romania.

⁴² D. St. Emilian, *op. cit.*, în „An. st. și econ.”, nr. 3, martie 1918, p. 4—5.

⁴³ *Ibidem*.

Aceasta însemna că o foarte mare parte din pozițiile-cheie în băncile și industria României se aflau în mâinile capitalului monopolist străin, pentru care țara noastră nu constituia altceva decât o zonă de influență, o zonă de investiții în scopul obținerii unui profit cât mai ridicat. În aceste condiții generale, țara era prădată de bogățiile naturale, iar exploatarea oamenilor muncii a luat proporții mari. Întreaga dezvoltare a țării era influențată de monopolii străini în așa fel încât să constituie pentru ei o sursă ieftină de materii prime și de mână de lucru și o piață sigură de desfacere pentru produsele lor industriale.

Partea foarte mare din capitalul băncilor și industriei din România ce revenea capitalului străin nu era însă în întregime rezultatul aducerii efective de peste graniță a respectivelor sume de capital, ci, într-o foarte însemnată măsură, rezultatul capitalizării în România a unei părți din marile profituri obținute aici de către capitaliștii străini cu ajutorul unor investiții proprii inițial reduse, iar uneori chiar foarte reduse. Să luăm, drept exemplu, societatea „Româno-Americana“, creația lui „Standard Oil“. În 1904, când s-a înființat, avea un capital de 2 500 000 de lei. De la 2 500 000 de lei în 1904, vărsăminte de bani străini nu s-au mai făcut decât în 1910, când capitalul ei a fost sporit la 10 000 000 de lei, iar în 1916 capitalul a fost sporit din nou, la 38 000 000 de lei, de pe urma profiturilor realizate în exercițiul 1914—1915.

Importul de capital a avut un rol foarte important în determinarea caracterului și direcției comerțului exterior al României. Între 1900 și ajunul primului război mondial acesta a crescut continuu. Totodată, cu excepția anilor 1904 și 1908, balanța comercială generală, spre deosebire de perioada dinainte de 1900, a fost excedentară. Principalele articole de export ale României erau cerealele, petrolul și lemnul. Din punct de vedere valoric, cerealele ocupau în ansamblul exportului 78,1% în 1902 și 75,8% în 1912.

În ceea ce privește exportul de petrol, acesta s-a ridicat de la 69 400 t și 2,1% în 1902, la 851 300 t și 19,7% în 1912 din totalul mărfurilor vândute, plasându-se pe locul doi în exportul țării noastre. Indiferent de modificările ce începeau să apară în structura exportului României, această structură și înseși modificările survenite dovedesc că țara noastră era folosită de capitaliștii străini ca o sursă de aprovizionare cu materii prime ieftine: cereale, petrol și lemn. Cît privește importul, acesta era format în majoritatea sa covârșitoare din produse industriale finite.

Tot în legătură cu situația de dependență economică a României față de țările capitaliste dezvoltate trebuie pusă balanța comercială cu aceste țări. Astfel, în timp ce balanța comercială generală a României arăta, de regulă, în perioada 1901—1914, un excedent, balanța comercială cu Anglia, Austro-Ungaria, Germania, Statele Unite arăta deficit. Așadar, importul de capital al României servea pentru țările mari imperialiste drept pîrghie de mărire a exportului lor de mărfuri în țara noastră. Aceasta în afară de faptul că monopolii străini impuneau prețuri reduse la mărfurile exportate de România și prețuri ridicate la cele importate de ea.

Toate aceste împrejurări au făcut ca și în primii 15 ani ai secolului al XX-lea, la fel ca și înainte de 1900, balanța de plăți a României să fie sistematic deficitară.

În Transilvania, aflată sub jugul habsburgic, capitalul austriac și, aliat cu el, cel ungar dețineau preponderența atât în industrie, cât și în domeniul bancar. După ele, ca importanță, veneau capitalurile germane, franceze, belgiene, engleze etc. Dominația capitalului monopolist străin în industria Transilvaniei este ilustrată de faptul că 56% din industria energetică, 79% din industria textilă, 87% din industria chimică, 95% din cea a hârtiei ș.a.m.d. aparțineau sferei de interese a capitalului străin.

La rîndul ei, extracția de cărbune era deținută în proporție de 95,7%⁴⁴ de către capitalul străin (austriac, ungar, francez, german, belgian). În industria minieră și siderurgică, dominația capitalului străin era atât de mare, încît capitaliștii transilvăneni nu dețineau în mâinile lor decît 2,4% din extracția de minereu de fier și doar 1% din producția de fier⁴⁵.

Deși întreaga burghezie transilvăneană era în situație de inferioritate față de monopolurile străine care acaparaseră principalele poziții în industrie și bănci, totuși chiar și în rîndurile ei erau diferențe foarte însemnate, caracterizate înainte de toate prin faptul că burghezia română era cea mai slabă și împinsă la periferia activității industriale, bancare și comerciale.

În aceste împrejurări, în primele decenii ale secolului al XX-lea, economia Transilvaniei se caracteriza prin starea de așervire politică și economică la care o condamna Imperiul habsburgic, prin pătrunderea puternică a capitalului monopolist străin în economie, prin acapararea de către acesta a bogățiilor ei naturale și a pozițiilor-cheie în economie, prin faptul că i se sustrăgeau permanent și masiv importante resurse, ceea ce limita foarte mult posibilitățile de acumulare internă de capital și, implicit, de dezvoltare industrială. În Imperiul habsburgic, Transilvaniei i se rezerva rolul de anexă furnizoare de materii prime și piață de desfacere rentabilă pentru produsele industriale din regiunile dezvoltate ale imperiului.

ROMÂNIA — OBIECT DE DISPUTĂ ÎNTRE UNIUNILE MONOPOLISTE INTERNAȚIONALE

Fiind o sursă de materii prime ieftine, o zonă rentabilă de investiții și o piață de desfacere pentru produsele industriale ale marilor puteri imperiale, încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea România a constituit un obiect de discordie și de luptă între diferitele grupuri monopoliste internaționale, fiecare dintre ele căutînd să și-o subordoneze și s-o exploateze mai mult. Aceste contradicții dintre diferite grupuri monopo-

⁴⁴ *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 221.

⁴⁵ A. Egyed, L. Vajda, I. Cicală, *Munkás-és paraszmozgalmak Erdélyben 1905—1907*, Edit. științifică, București, 1962, p. 37.

liste internaționale, în perioada de care ne ocupăm, au ieșit cel mai bine la iveală atunci cînd a fost vorba de petrol. Astfel, dacă pînă spre 1900 capitalul englez deținea în România cea mai mare parte din industria de petrol, curînd după 1900 locul prim a fost luat de către capitalul german, care în 1905 deținea 64,5% din întregul capital al industriei petroliere. Această schimbare a fost însă rezultatul unei lupte complexe între grupurile monopoliste germane și cele engleze.

Lupta dintre uniunile monopoliste internaționale pentru acapararea petrolului românesc avea să se înteească îndeosebi după apariția puternicului concurent american „Standard Oil”. În această luptă, „Standard Oil” avea în față un puternic rival, pe monopolistii germani, strînși în jurul lui Deutsche Bank și Disconto Gesellschaft.

În 1903, cea mai mare întreprindere petrolieră din România de atunci, „Steaua română”, a fost preluată de la austrieci de către grupul german condus de Deutsche Bank. Totodată, Disconto Gesellschaft, care controla societatea petrolieră „Internațională”, a înființat o nouă întreprindere petrolieră, „Creditul petrolifer”, obținînd însemnate terenuri petrolifere. De asemenea, capitalurile germane s-au manifestat și în alte întreprinderi petroliere.

Ca urmare a noilor împrejurări, lupta a luat forme deosebit de ascuțite. „Standard Oil” a coborît simțitor prețul petrolului american și făcea pe toate piețele presiuni pentru refuzarea petrolului românesc. Mai mult încă, a început să acapareze însăși piața germană. Pentru a ține piept acestei puternice ofensive, grupul german în frunte cu Disconto Gesellschaft, care controla „Steaua română”, a format împreună cu grupul Nobel-Rotschild o societate internațională denumită „Europäische Petroleum Union”. Ca răspuns, capitaliștii americani, sprijiniți de Take Ionescu, pe lîngă formarea societății „Româno-Americana”, creează în România o nouă rafinărie. Curînd după constituire, societatea „Româno-Americana” reușește să acapareze, pe diferite căi, însemnate terenuri petrolifere.

Această dispută pentru petrolul românesc nu era ceva izolat, ci făcea parte din lupta dusă pe scară mondială între marile uniuni monopoliste internaționale pentru dominație pe piața petrolului. Piața mondială a petrolului era împărțită între două mari grupuri financiare: Trustul american al petrolului Standard Oil Co., al lui Rockefeller, și stăpînii petrolului rusesc din Baku, Rotschild și Nobel, ambele grupuri fiind strîns legate între ele. Așa cum arată V. I. Lenin⁴⁶, încă în primii ani ai secolului al XX-lea situația de monopol deținută de aceste două grupuri era amenințată grav de următorii dușmani: 1. secătuirea surselor americane de petrol, 2. concurența firmei Mantășev din Baku, 3. izvoarele de petrol de peste ocean, îndeosebi din coloniile olandeze (firmele Samuel și Shell, foarte bogate în petrol și legate de capitalul englez). Ultimele trei grupuri de întreprinderi erau legate de marile bănci germane, în frunte cu uriașa Deutsche Bank.

⁴⁶ Vezi V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în *Opere*, vol. 22, Edit. P.M.R., 1952, p. 244—245.

În aceste condiții, scrie Lenin, a început o luptă care în literatura economică se și numește lupta pentru împărțirea lumii. Pe de o parte, Trustul petrolului al lui Rockefeller, dorind să acapareze totul, a fondat o societate filială chiar în Olanda, începând să cumpere izvoare de petrol în India olandeză și urmărind să dea astfel o lovitură dușmanului său principal: trustul anglo-olandez Shell. Pe de altă parte, Banca germană și celelalte bănci berlineze au căutat să păstreze pentru ele România și s-o unească cu Rusia împotriva lui Rockefeller. Acesta din urmă dispunea de un capital incomparabil mai mare și de o bună organizare a transportului petrolului și livrării lui consumatorilor. Lupta trebuia să se termine și s-a terminat cu înfrângerea totală, în 1907, a Băncii germane, căreia îi rămânea să aleagă între a lichida, cu pierderi de milioane, interesele de petrol și a se supune. Banca germană a ales ultima cale și a încheiat cu Trustul petrolului o convenție foarte dezavantajoasă pentru ea. Potrivit acestui contract, Banca germană s-a angajat să nu întreprindă nimic ce ar putea dăuna intereselor americane⁴⁷.

După ce „Standard Oil“ a pus bine piciorul în România, încet-încet a început opera de acaparare a unor însemnate rezerve de petrol ale întreprinderilor petroliere mici. Capitalul societății „Româno-Americana“ a fost sporit mereu. „Româno-Americana“ ajunsese să dețină 31,4% din producția de petrol a țării.

Nu au stat însă inactivi nici capitaliștii englezi, olandezi, francezi etc. Aceștia au înființat numeroase societăți sau au acaparat altele. Un rol din ce în ce mai mare a început să capete capitalul englez și olandez, îndeosebi în urma colaborării începute în 1907 între trustul englez Shell și trustul olandez Royal Dutch, finanța anglo-olandeză creînd în 1910 societatea „Astra română“, care va deveni mai târziu cea mai mare societate petrolieră din țară.

Lupta complexă pentru împărțirea și reîmpărțirea bogățiilor petroliere ale României între uniunile monopoliste internaționale ale capitaliștilor în perioada 1905—1914 reiese foarte clar din repartitia, în această perioadă, a capitalurilor în industria petrolieră⁴⁸. Astfel, din 150,8 milioane de lei aur cât era capitalul societăților petroliere în 1905 și 403,6 milioane de lei aur cât era în 1914, ponderea capitalului german reprezenta 64,32% în 1905 și doar 27,30% în 1914; ponderea capitalului anglo-olandez era de 8,750% în 1905 și deja de 47,890% în 1914, a celui american de 3,320% în 1905, respectiv de 6,190%, a capitalului franco-belgian de 4,310%, respectiv de 8,60%, iar a capitalului italian de 4,980% și apoi de 1,850%. Ponderea capitalului românesc s-a redus de la 14,320% în 1905 la 8,10% în 1914.

Așadar, acela care avea în 1914 dominația în industria petrolieră din România era capitalul anglo-olandez; în ansamblul capitalului industriei petroliere, capitalul românesc reprezenta o pondere și mai mică decât înainte. În felul acesta, bogățiile României erau împărțite și reîmpărțite între marile uniuni monopoliste internaționale, care, folosindu-se de cîrdășia cu burghezia

⁴⁷ Vezi V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 244—245.

⁴⁸ Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României*, București, 1934, p. 24.

și moșierimea română, exploatau poporul nostru muncitor și bogățiile naturale ale țării.

În cadrul sistemului capitalist mondial, România, verigă slabă din punct de vedere economic, avea un rol subordonat de țară înfeudată marilor puteri imperialiste. Acest lucru agrava contradicțiile economice, sociale și politice ale țării. Frământările sociale și politice vor căpăta, de aceea, o complexitate și o amploare cum nu mai cunoscuseră pînă atunci.

Caracterizînd în ansamblu economia României în perioada examinată, tovarășul Nicolae Ceaușescu scria : „Procesul de concentrare și centralizare a producției și capitalului făcuse abia primii pași și era departe de a avea un rol dominant în viața economică și politică a României. Capitalul financiar se afla într-o formă incipientă ; sistemul bancar și de credit era lovit puternic de marea finanță capitalistă internațională. România nu numai că nu exporta capital și nu participa la împărțirea pieței mondiale, dar se afla ea însăși în sfera de influență a marilor puteri imperialiste, făcea obiectul acestei împărțiri. Monopolurile imperialiste își disputau locul pe piața românească, iar o parte însemnată a teritoriului țării noastre se afla încă sub ocupație străină”⁴⁹.

În concluzie, România nu numai că nu întrunea trăsăturile arătate de V. I. Lenin pentru definirea imperialismului și nu era o țară imperialistă, dar, slabă din punct de vedere economic, ea constituia obiect de dispută și de exploatare din partea puterilor imperialiste.

⁴⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 343—344.